

شمس‌الاحسان

سیری در ادبیات مقاومت

• محسن سیفی

همسو با حماسه
سیری در ادبیات پایداری

محسن سیفی

همسو با حماسه؛ سیری در ادبیات پایداری

۲۷۶۵

محسن سیفی

طراح جلد | سیدایمان نوری نجفی

نوبت چاپ | اول ۱۳۹۸

شمارگان | ۵۰۰ نسخه

قطع | رقعی

چاپ | مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی

شابک | ۹۷۸-۹۶۴-۰۲-۲۸۱۵-۹

حق چاپ محفوظ است.
به نشر انتشارات آستان قدس رضوی

قیمت | ۲۱۰,۰۰۰ ریال

دفتر مسرکزی | مشهد، بلوار سجاد، خیابان میلاد | ص.پ. ۹۱۳۷۵/۴۹۶۹

تلفن و دورنگار | ۳۷۶۵۲۰۰۸

دفتر تهران | تلفن و دورنگار | ۸۸۹۶۰۴۶۶

نشانی اینترنتی | www.behnashr.com | پست الکترونیکی | publishing@behnashr.com

فهرست

پیشگفتار.....	۹
مقدمه.....	۱۳
فصل اول: یادداشت‌ها.....	۱۷
سخن اول: مفهوم‌شناسی ادبیات پایداری.....	۱۹
۱. تعریف ادبیات پایداری و مقاومت.....	۱۹
۲. پیشینه ادبیات مقاومت.....	۲۲
۳. پیشینه و گستره ادبیات جنگ.....	۲۲
۴. گستره ادبیات پایداری.....	۲۵
۴-۱. پایداری درونی.....	۲۵
۴-۲. پایداری بیرونی.....	۲۵
۵. عناصر اصلی ادب پایداری.....	۲۹
۶. موضوعات ادبیات دفاع مقدس.....	۲۹
سخن دوم: شعر پایداری.....	۳۳
۱. مؤلفه‌های پایداری در آثار شاعران پایداری.....	۳۳
۲. گستره معنایی شعر دفاع مقدس.....	۳۳
۳. مضامین شعر پایداری.....	۳۵
۳-۱. احیای دین.....	۳۵
۳-۲. دفاع از مظلوم.....	۳۷
۳-۳. دعوت به جهاد و مبارزه.....	۳۸
۳-۴. توصیف شهیدان و حفظ آرمان‌ها.....	۴۰

- ۴۳ ۳-۵. اعتقاد به ظهور منجی و پیروزی موعود
- ۴۵ ۳-۶. ستایش آزادی و آزادگی
- ۴۶ ۳-۷. بیان بیدادگری‌ها و اعتراض به ضدا ارزش‌ها
- ۵۰ ۴. چارچوب کلی شعر دفاع مقدس
- ۵۳ سخن سوم: سویه‌های شعر دفاع مقدس
- ۵۷ سخن چهارم: نگاهی به رویکردهای فیلمنامه‌های سینمای دفاع مقدس
- ۶۳ کتابنامه
- ۶۹ فصل دوم: مقالات نیمه‌بلند
- ۷۱ سخن اول: انسان در داستان دفاع مقدس
- ۷۲ ۱. مرگ
- ۷۳ ۲. زندگی
- ۷۴ ۳. وطن
- ۷۵ ۴. دین
- ۷۶ ۵. انسان
- ۷۹ ۶. «انسان» داستان دفاع مقدس و مقایسه آن با ادبیات جنگ سایر ملل
- ۸۳ سخن دوم: ادبیات داستانی دفاع مقدس؛ ادبیاتی که از نو باید شناخت
- ۸۳ ۱. تأثیر جنگ تحمیلی در داستان‌نویسی معاصر ایران
- ۸۵ ۲. هم‌گرایی معنایی میان شعر و داستان دفاع مقدس و پایداری
- ۸۶ ۱-۲. عاشورا و کربلا
- ۸۹ ۲-۲. انتظار
- ۹۱ ۲-۳. عبادات و مناسک دینی
- ۹۳ ۲-۴. اصطلاحات و تعبیرات عرفانی
- ۹۶ ۲-۵. یادکرد انقلابیان
- ۹۸ ۳. تطبیق حوادث امروز با رخدادهای تاریخی
- ۱۰۰ ۴. اعتراض
- ۱۰۰ ۴-۱. اعتراض به سکوت در برابر برخی از جنایت‌های بشری

- ۴-۲. اعتراض بر بی‌دردی ۱۰۱
- ۴-۳. اعتراض بر دگرگونی ارزش‌ها ۱۰۲
۵. شخصیت‌های سیاه و سفید در ادبیات دفاع مقدس ۱۰۳
- کتابنامه ۱۰۵
- فصل سوم: مقاله بلند** ۱۰۹
- دشمن‌شناسی در ادبیات داستانی سیاه دفاع مقدس** ۱۱۱
- مقدمه ۱۱۱
۱. پیشینه پژوهش ۱۱۴
۲. پرسش از دشمن‌شناسی در هندسه معرفتی ادبیات داستانی دفاع مقدس ۱۱۵
۳. درختواره کلی دشمن‌شناسی ۱۱۶
۴. «شناخت» و «شناساندن» دشمن در ادبیات داستانی دفاع مقدس ۱۱۶
۵. نسبت میان «جهان داستانی» و «جهان واقعی» و مقوله «شناخت» ۱۱۸
۶. تلقی‌های مفروض درباره «دشمن‌شناسی» در ادبیات داستانی دفاع مقدس ۱۲۲
۷. دشمن‌شناسی یا دشمن‌نمایی؟! ۱۲۳
۸. معنای لغوی و اصطلاحی دشمن ۱۲۸
۹. معنای اصطلاحی دشمن در ادبیات داستانی جنگ و دفاع مقدس ۱۲۹
۱۰. دشمن یا دشمنی؟ ۱۳۲
۱۱. بررسی دشمنی در ساختار دراماتیک پیرنگ ۱۳۶
۱۲. تقسیمات کشمکش و انواع دشمنی ۱۳۸
۱۳. مرتبه تعیین‌بخش دشمنی در ادبیات داستانی دفاع مقدس ۱۴۱
۱۴. رفع شبهه نبرد درونی در شخصیت‌های خاکستری ۱۴۳
۱۵. جایگاه «دشمن» در روایت داستانی ۱۴۵
۱۶. مراتب، کیفیت و ادوار نمود دشمن در ادبیات داستانی دفاع مقدس ۱۵۰
۱۷. مراتب نه‌گانه بود و نمود دشمن ۱۵۰
۱۸. بررسی ظرفیت انواع زاویه دید در پرداخت دشمن ۱۵۴
۱۹. صورت‌های هشت‌گانه کیفیت پرداخت دشمن (جبهه مقابل) ۱۵۸

۲۰. جوانب روایی و پرداخت به دشمن در ادبیات داستانی دفاع مقدس ۱۵۹
۲۱. جنبه «داستان» و پرداخت دشمن ۱۶۴
۲۲. جنبه «پیرنگ» و پرداخت دشمن ۱۶۵
۲۳. رویکردهای مختلف در پرداخت دشمن ۱۶۷
۲۴. گفتمان و پرداخت «دشمن» ۱۶۹
۲۵. ادوار نمود دشمن ۱۶۹
۲۶. علل و اهداف کلی پرداخت به دشمن در ادبیات دفاع مقدس ۱۷۳
۲۷. دواعی ادبیات داستانی سیاه دفاع مقدس در پرداخت به دشمن ۱۷۴
۲۸. زمینه‌های پردازش شخصیت دشمن در دوره پس از دفاع مقدس ۱۹۹
۲۹. حیثیت شخصی و نوعی و غایت کنش داستانی ۲۰۱
- کتابنامه ۲۰۵

پیشگفتار

ادبیات پایداری ریشه در روح متعهد، بلند و غیرت‌ورزانه ایرانیان از دیرباز تا به امروز دارد و این موضوع در تار و پود اشعار، داستان‌ها، فیلم‌نامه‌ها، روایت‌ها، خاطرات و دیگر آثار شاعران و نویسندگان بروز یافته است. این نوع ادبیات ترویج‌دهنده مضامین ارزشمندی چون مبارزه با ظلم و ستم، یاری مستضعفان، قیام علیه مستکبران و زورگویان، دعوت به مبارزه و جهاد، ستایش آزادی و آزادگی، تجلیل از صلح و عدالت، شهادت‌طلبی و ایثار، امید به آینده و نیز ظهور منجی است.

وقوع هشت سال جنگ تحمیلی عراق علیه کشورمان، نقطه عطفی در ادبیات پایداری محسوب می‌شود که منجر به رویش‌های متعدد و تولید آثار فاخر ادبی شد و حتی بر نسل نویسندگان جنگ‌ندیده نیز تأثیر گذاشت. این رویداد تحولی شگرف در ادبیات پایداری پدید آورد و با تأکید بر سه کلیدواژه مقاومت، حماسه و دغدغه‌مندی، پیوندی جدی و ناگسستی میان ادبیات پایداری و ادبیات آیینی و دینی برقرار کرد.

در این کتاب درباره ویژگی‌ها، رویکردها و درون‌مایه‌های ادبیات پایداری سخن گفته شده است.

اثر حاضر محصول تلاش گروه ادب و هنر مرکز پژوهش‌های جوان است. این مجموعه، شاخه‌ای از شاخسار پُربُریار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی^۱ است که با

۱. پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی با توجه به بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریه‌پروری و نوآوری درباره زیرساخت‌های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی مبتنی بر آن و پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری افشار تحصیل کرده و

گروه‌های علمی «بینش و اندیشه»، «مطالعات فرهنگی و اجتماعی»، «نظام‌ها و مطالعات انقلاب اسلامی»، «اخلاق، تربیت و روان‌شناسی»، «سنت‌های حوزوی و آداب طلبگی» به افق‌های پیش‌رو و گام‌های پیش‌رو در عرصه فرهنگ جامعه اندیشیده، آثار مفیدی به ثمر نشانده است. رشد و شکوفاندن باورها و گرایش‌های دینی، معرفی الگوهای مطلوب رفتار دینی و همچنین پاسخ به نیازها و خواسته‌های جوانان در زمینه‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی از برجسته‌ترین اهداف فراوری مرکز است تا با رصد شرایط روز جامعه، به صید موضوعات ضروری دست زده، پژوهش‌هایی مفید بیافریند.

مرکز پژوهش‌های جوان در چهار سطح جوان، دانشجو، اندیشه و طلبه به تولید آثاری در قالب‌ها و آرایه‌های گوناگون مشغول است. مخاطبان این سطوح نیز بدین قرار است:

۱. مخاطبان «کتاب جوان» تحصیل‌کردگان دوره متوسطه‌اند و عموماً ۱۷ تا ۲۴ سال دارند.

۲. مخاطبان «کتاب دانشجو» دانش‌پژوهان مقطع کاردانی و کارشناسی با حدود سنی پیش‌بینی شده ۱۸ تا ۲۶ ساله‌اند.

۳. مخاطبان «کتاب اندیشه» جوانان عبور کرده از تحصیلات مقطع کارشناسی و با سن پیش‌بینی شده کمتر از ۲۸ ساله‌اند.

۴. مخاطبان «کتاب طلبه» جوانانی هستند که سال‌های نخست و سطوح میانی علوم حوزوی را می‌گذرانند.

کتاب پیش‌رو از آثار سطح اندیشه این مرکز است.

این مرکز ضمن قدردانی از آقای دکتر محسن سیفی برای انجام این اثر، تلاش مجدانه

نسل جوان کشور، به‌عنوان نهادی علمی - پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد. این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

مدیر گروه ادب و هنر، آقای محمدحسن شاهنگی و همکاری ارزیابان گرامی، آقایان دکتر محمدحسین باقری و دکتر جمال شهربافی را ارج نهاده، صمیمانه در انتظار نقدها و پیشنهادهای خوانندگان تیزبین نشسته است.

مرکز پژوهش‌های جوان

مقدمه

تحولات بزرگ و انقلاب‌های سرنوشت‌ساز تاریخ جوامع بشری، بنیان‌های سست گذشته را تخریب و بنیانی نو بر اساس تفکرات و تحولات جدید پایه‌ریزی می‌کنند. در اثنای این تحولات، آنچه امری مسلم، قطعی و خدشه‌ناپذیر می‌نماید، تغییر و دگرگونی بنیان‌های ادبی، فرهنگی و هنری جوامع است. تحولات درونی انسان‌ها، آفریننده دگرگونی‌ها و تحولات بیرونی، رقم‌زننده احساسات، تصمیم‌ها، تفکرات و آینده‌سازی‌ها در سرنوشت جوامع انسانی است. یکی از این تحولات عظیم در جامعه ایران، انقلاب اسلامی است. این دستاورد بزرگ، نشان رشدیافتگی و کمال‌طلبی جامعه ایرانی در مسیر تفکر اسلامی بود. یکی از پیامدهای این دگرگونی بزرگ در بیرون از مرزهای کشور، ادامه یافتن دشمنی بدخواهان هم‌پیمان در لباس حمله نظامی هشت‌ساله و پوشاندن لباس رزم و جهاد و شهادت بر تن ملت ایران بود.

در همواره زندگی بشر و در آمد و شد پیکارهای بیرونی و درونی در تمام عصرها قلم سلاح توانمندی بوده است؛ گاه برآن‌تر از شمشیر و تا جهان بشریت باقی است، پیکار حق و باطل و خیر و شر نیز در لباس‌های متفاوت و همرنگ زمان نیز باقی است. انسان در جست‌وجوی حقیقت و کمال، بازتاب پیکار خویش را با باطل با سلاح قلم مکتوب می‌کند تا آنچه کرده است و راهی را که با خون شسته است، برای آنان که در چرخه هستی و در مسیر تکامل خویش در همین مسیر گام می‌نهند و با باطل روبه‌رو می‌شوند، ماندگار کند. در جریان جنگ تحمیلی و دفاع هشت‌ساله ملت ایران، فرهنگ و باورهای اصیل اسلامی از دل این حرکت عظیم جهادی جوشید و با قلم اهل ادب در تاریخ ادبیات ایران ثبت شد. از سویی قلم‌به‌دستان اهل دل و از دیگر سو مخالفان دگراندیش، هم در

بطن حادثه و هم پس از آن، با گسترش جوانب و بسط زوایا، به انتقال و بازگوکردن این شبکه عظیم فرهنگی دست زدند.

هشت سال دفاع مقدس همراه با خود جریان نیرومند فرهنگی را در حوزه شعر، قصه، نمایشنامه، نقاشی، سینما و تئاتر به وجود آورد که تجربه‌هایی تازه و بدیع را در لابه‌لای شبکه عظیم فرهنگی آن می‌توان یافت. مطالعه، تحلیل، تحقیق، تبیین و نقد و بررسی همه‌سונگرانه و شناخت و بازیافت این حادثه عظیم در همه ابعاد بایسته و ضروری است. در فرایند تحلیل، تبیین، بازنمایی و بازگویی حوادث هشت سال دفاع مقدس در حوزه ادبیات، پژوهشگران و صاحب‌نظران هریک به فراخور دریافت و حوزه مورد مطالعاتی خویش بر سر دفتر آن ایام عنوانی نهاده‌اند تا در ذیل آن، به بازنمود فضاهای متفاوت عاطفی، تخیلی، زبانی و بیانی ادبیات آن ایام بپردازند. با گذشت زمان و فاصله‌گرفتن از آن روزها، پرونده پُر ورق ادبیات آن ایام قطورتر و سنگین‌تر شد و به موازات رشد زوایای دید و گسترش نوشتار در حوزه این تحول بزرگ اجتماعی، نویسندگان، اندیشمندان و صاحب‌نظران، نام‌هایی متفاوت، اما شبیه به هم از نظر مضمون و ترکیب‌سازی به کار برده‌اند؛ تا جایی که تنوع موضوعات مطرح‌شده منجر به تکثیر عناوین به ادبیات جنگ، ادبیات پایداری، ادبیات مقاومت، ادبیات متعهد و ملتزم و ادبیات دفاع مقدس شده است. کاربرد این عناوین به جای یکدیگر و قراردادن موضوعی ذیل عنوان بدون ارتباط علمی و منطقی، کار شایسته‌ای به نظر نمی‌رسد؛ درحالی‌که برخی از این موارد به‌عنوان زیرمجموعه در دل مجموعه‌ای بزرگ‌تر قرار دارند که شایسته شناخت و بازنمایی دقیق هستند.

ما نیز در این کتاب، پس از سامان‌دادن و دسته‌بندی‌کردن تعاریف موجود، در پی رسیدن به تعریفی شایسته از دل تعاریف موجود بوده‌ایم تا با مرزبندی‌کردن حوزه مضمون و محتوای این تعاریف، گامی در جهت تکامل این شاخه ادبی به‌سوی جهانی‌شدن آن برداریم. ادبیات جنگ، ادبیات ضدجنگ و ادبیات دفاع مقدس مقوله‌هایی هستند که این نوشته درصدد تعریفی منطقی برای آنهاست تا حدود هریک به درستی شناخته شود.

در مورد ادبیات پایداری و دفاع مقدس، تاکنون کتب زیادی در قالب شعر و نثر تألیف شده است. از بهترین نمونه‌های آنها می‌توان به کتب و مقالاتی با عنوان «جلوهای ادبیات پایداری در کلام امام خمینی»، «ادبیات پایداری»، «تعاریف و حدود»،

«تحلیل چند مؤلفه پایداری در آثار شاعران پایداری»، «ادبیات مقاومت و فلسفه پیدایش مقاومت در کشورهای اسلامی»، «گل‌واژه‌های ادبیات پایداری در قرآن» و «حدیث و متون غیرروایی»، «نماد و نقش‌مایه‌های نمادین در داستان‌های کودک و نوجوان دفاع مقدس»، «هم‌گرایی معنایی میان شعر و داستان دفاع مقدس» و مانند اینها اشاره کرد؛ هرچند تاکنون پژوهش مستقلی در زمینه بررسی و نقد نسبتاً جامع این مطالب صورت نگرفته است. در این کتاب تلاش شده تا این خلأ جبران شود.

فصل اول: یادداشت‌ها

سخن اول: مفهوم‌شناسی

ادبیات پایداری

دکتر محسن سیفی^۱

۱. تعریف ادبیات پایداری و مقاومت

با نگاهی اجمالی به ادبیات مقاومت و ادب پایداری در ایران، چنین به نظر می‌رسد که ادبیات مقاومت، معنایی مترادف با ادبیات پایداری داشته باشد. در فرهنگ معین، ذیل واژه مقاومت آمده است: «ایستادگی» و ذیل واژه پایداری آمده است: «مقاومت، ایستادگی، دوام و توان».^۲ اما نکته‌ای که درباره معنای این دو واژه وجود دارد، این است که مقاومت واژه‌ای عربی است و جایگاه استفاده از آن در ادب عربی است و پایداری واژه‌ای فارسی است و جایگاه استفاده از آن در ادب فارسی است. در واقع این دو واژه، دو مصداق از معنایی بزرگ در دو زبان متفاوت، اما نزدیک به هم هستند که حوزه کاربرد زبانی و فرهنگی مشابه، باعث ورود و نفوذ یکی در دیگری شده است.

جست‌وجوی پیشینه ادبیات مقاومت از لحاظ مضمون و محتوا، ما را به حماسه‌های

قرن دوم هجری می‌رساند، چنان‌که نوشته‌اند:

نخستین کسی که در تاریخ کتابی با عنوان حماسه نوشت، ابوتمام طایی بود که در قرن دوم هجری می‌زیسته. کلمه حماسه از شجاعت و دلآوری و نبردهای بی‌امان سخن می‌گوید. شعرهای حماسی که در عین حال شعر مقاومت نیز به شمار می‌آیند،

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان.

۲. محمد شریفی؛ *فرهنگ ادبیات فارسی معین*؛ ذیل واژه مقاومت.

گستره تاریخ را پر کرده‌اند. در این گونه شعرها دعوت به صبر و ثبات و استقامت در برابر دشمنان هدف اصلی است.^۱

در واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی، ذیل ادبیات مقاومت می‌خوانیم: «ادبیات مقاومت به شعرها، داستان‌ها، نمایشنامه‌ها، سرودها، ترانه‌ها و تصنیف‌هایی گفته می‌شود که در دوران خاصی از تاریخ ملتی یا قومی به وجود می‌آید و هدف آن ایجاد روحیه مبارزه و پایداری در مردم است. معمولاً این نوع آثار در دوره خاصی به وجود می‌آیند و اگر هنرمندانه پرداخت شوند، از حیثه تنگ ادبیات قومی و ملی بیرون می‌آیند و به صورت شاهکارهای ادبیات ماندگار می‌شوند. ادبیات مقاومت معمولاً به توصیف دل‌آوری‌ها و جدال‌ها و از خودگذشتگی‌هایی می‌پردازد که ملتی یا قومی بر ضد ملتی یا قومی دیگر که اغلب اشغالگر یا متجاوز است، از خود نشان می‌دهد».^۲

با توجه به گستره‌ای که برای ادبیات مقاومت در نظر گرفته‌اند، باید گفت که جای دو نکته کلی در تعریف فوق خالی است: اول، تعبیر و تعریف از دوران خاص به دوران جنگ و درگیری و رویارویی دو جامعه با یکدیگر و دوم، اشاره به این امر مهم که ادبیات مقاومت علاوه بر ایجاد روحیه مبارزه و پایداری در مردم، پس از جنگ‌ها نیز به انتقال ارزش‌ها و مفاهیم ملی و وطنی و ملی مذهبی به نسل‌های آینده می‌پردازد؛ از این رو عده‌ای برای ادبیات مقاومت که گاه از آن به ادبیات جنگ نیز تعبیر کرده‌اند، سه زمان را در نظر گرفته‌اند:

۱. ادبیاتی که پیش از جنگ به وجود می‌آید (هشدارها)؛
۲. ادبیاتی که در حین جنگ ایجاد می‌شود (ترغیب و تشویق به مقاومت و پیروزی)؛
۳. ادبیاتی که پس از جنگ نوشته می‌شود (پیامدها، سوگیری‌ها، انتقال وقایع و حقایق به نسل‌های آینده و جهان بشریت).

غالی شکری در این باره تعریفی جامع‌تر ارائه داده و می‌نویسد:

ادبیات مقاومت به مجموعه آثاری اطلاق می‌شود که از زشتی‌ها و فجایع مستکبران داخلی یا تجاوزگر بیرونی در همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی با

۱. موسی بیدج؛ مقاومت و پایداری در شعر عرب؛ ص ۱۷.

۲. جمال میرصادقی؛ واژه‌نامه هنر داستان‌نویسی؛ ص ۴۵.

زبانی ادیبانه سخن می‌گوید. برخی از این آثار پیش از رخ‌نمودن فاجعه، برخی در زمان جنگ یا پس از گذشت زمان به نگارش چگونگی آن می‌پردازد.^۱

به عقیده محققان، تعریف غالی شکری نسبت به تعاریف دیگر کامل‌تر است؛ زیرا هم به زمان بی‌مرز برای انتقال فرهنگ پایداری اشاره دارد، هم متجاوزان داخلی و خارجی را مدّ نظر گرفته و هم بازتاب حوادث را در حوزه‌های چهارگانه سیاست، اقتصاد، فرهنگ و اجتماع، در قالب ادبیات و زبان ادیبانه مطرح کرده است.^۲

اما درباره شعر مقاومت، محققانی مانند باربارا هارلو^۳ معتقدند که شعر مقاومت، واکنش جمعی را در برابر سلطه ظلم بسیج می‌کند. شعر مقاومت، شعری پویا بوده که می‌تواند کانالی برای بیان حرف‌های ستم‌دیده به ستمگر باشد. شعر مقاومت، برخلاف قواعد مرسوم ادبی غرب است و از حصار تنگ شخصی بیرون می‌آید و پیامی جهانی می‌یابد.^۴

در این تعریف نیز به جهانی بودن نگاه شاعر و بیرون‌آمدن از پله احساسات فردی اشاره شده است. به‌طور کلی بارزترین خصوصیت ادب مقاومت، جهانی و فرامرزی بودن آن است. هرکدام از پژوهشگران از زاویه‌ای به ادب مقاومت پرداخته‌اند که در بسیاری از این دیدگاه‌ها با یکدیگر مشترک‌اند. نکته قابل توجه این است که تعریف ادبیات پایداری، جدای از ادب مقاومت نیست؛ ادبیات مقاومت و پایداری، جزئی از ادبیات بزرگ جنگ به معنای عام و فراگیر آن است که سعی دارد جامعه‌ای را به تصویر بکشد که مورد ظلم و ستم واقع شده است. به جبهه متجاوز نگاهی بدبینانه و منفی دارد و اگرچه در این ادبیات به مهاجم نیز آسیب وارد می‌شود، اما این آسیب از نوع خودخواسته و نتیجه طبیعی دفاع در مقابل تجاوز آنهاست. این نوع ادبیات پیامی جهانی و فرامرزی دارد و با ایدئولوژی دینی و مذهبی و نگاه به آینده موعود درآمیخته است.^۵

۱. غالی شکری؛ *ادب مقاومت*؛ ص ۱۰.

۲. امیری خراسانی و فاطمه هدایتی؛ «ادبیات پایداری، تعاریف و حدود»؛ ص ۲۹.

3. Barbara Harlo.

۴. محبوبه محمدی روزبهانی؛ *قسم به نخل قسم به زیتون*؛ ص ۲۶.

۵. امیری خراسانی و فاطمه هدایتی؛ «ادبیات پایداری، تعاریف و حدود»؛ ص ۲۹-۳۰.

۲. پیشینه ادبیات مقاومت

گرچه اصطلاح «ادبیات مقاومت» جدید و مربوط به دوران معاصر است، اما با نگاهی دقیق به تاریخ ادبیات معاصر جهان، می‌توان نمونه‌های فراوانی از این ادبیات را بین آثار ادبی پیشینیان به دست آورد. برای نخستین بار، نویسنده معاصر فلسطینی، غسان کنفانی، (۱۹۳۶-۱۹۷۲) نام مجموعه‌ای از شعرها و داستان‌های شاعران را «ادبیات مقاومت فلسطین» گذاشت و بدین ترتیب اصطلاح ادبیات مقاومت در بین شاعران و نویسندگان عرب و بعد از آن در جهان رایج شد؛ ادبیاتی که به شرح و بیان مبارزه پایداری، ازجان‌گذشتگی و درد و رنج مردم مبارز برای به‌دست‌آوردن آزادی، استقلال و رسیدن به برابری و ازبین‌بردن جور و ستم و کوتاه‌کردن دست متجاوزان و اشغالگران از سرزمین نیاکانی خود و همچنین دفاع از فرهنگ و سنت‌های قومی و حمایت از دین و باورداشت‌های مردم آن سرزمین می‌پردازد.^۱

۳. پیشینه و گستره ادبیات جنگ

جنگ‌ها از گذشته‌های دور تاکنون، رد پای پُررنگ در دور دست‌ترین نقطه‌های تاریخ جوامع بشری داشته‌اند؛ جنگ‌هایی که از آنها گرد و خاک، هیاهوی ظالمان و صدای آزادی‌خواهی مظلومان‌شان، لابه‌لای کتب تاریخ و ادبیات باقی مانده است. رشد تمدن و پیشرفت جوامع و فرهنگ انسانی، نه‌تنها از این پدیده غیرانسانی نکاسته، بلکه گویی هرچه تمدن بشری و نگاه او به افق‌های دور دست زندگی، بین انسان‌ها و جوامع رشد و گسترش یافته، درگیری و کشمکش بین انسان‌ها و جوامع نیز با ابزارهایی مدرن‌تر و سیاست‌هایی گسترده‌تر نیز رشد و گسترش یافته است. برخی از محققان معتقدند که جنگ آفریننده تاریخ است و در واقع تاریخ صرفاً با شرح کشمکش‌های مسلحانه آغاز شده و بعید است که این پدیده زمانی کاملاً از بین برود؛ زیرا جنگ‌ها به‌رحال مشخص‌ترین مبادی تاریخ و در عین حال مرزهایی هستند که مراحل مهم موارث را از یکدیگر متمایز می‌کنند.

۱. ضیاءالدین ترابی؛ *آشنایی با ادبیات مقاومت جهان*؛ ص ۷.